

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА**

БОРТНІК ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК [94:329.14:323.2](477.8)«192»

**ПАРТІЯ «СЕЛЯНСЬКИЙ СОЮЗ» В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ
ЖИТТІ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В 1920-х рр.**

07.00.01 – історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів – 2025

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Красівський Орест Якубович,
Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри публічного врядування Інституту
адміністрування, державного управління
та професійного розвитку.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Визрик Віталій Степанович,
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана
Петра Сагайдачного,
професор кафедри гуманітарних наук;

доктор історичних наук, професор
Давидюк Руслана Петрівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
професор кафедри історії України.

Захист відбудеться 05 червня 2025 р. о 12⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.222.01 Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України за адресою: 79026, Львів, вул. Козельницька, 4 (ауд. 501).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (79026, Львів, вул. Козельницька, 4) та офіційному сайті Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (<https://www.inst-ukr.lviv.ua>).

Про дату та місце захисту громадськість проінформовано 03 травня 2025 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Д 35.222.01
кандидат історичних наук

Олег МУРАВСЬКИЙ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Становлення в Україні демократичної багатопартійної системи у пострадянську добу спонукає дослідників до вивчення українського історичного досвіду партійного будівництва та діяльності, його здобутків та прорахунків в контексті українського минулого. Особливо це стало актуальним при вивченні таких українських теренів як Холмщина, Підляшшя, Волинь та Полісся, які після Першої світової війни та поразки Української революції увійшли до складу міжвоєнної Польщі. Початок 1920-х рр. став для цього краю часом, коли після тривалої «сплячки» в умовах Російської імперії, числою частиною ці території були впродовж «довгого ХІХ століття», розпочався бурхливий процес розвитку українського політичного руху, зміцнення національної свідомості волинян, холмщаків, поліщуків та підляшуків.

Саме в цей час через делегування своїх представників до польського парламенту українське населення отримало шанс відстоювати свої інтереси на політичному та державному рівні, з якого скористалося сповна – в умовах, коли українці Східної Галичини бойкотували вибори до сейму та сенату Другої Речі Посполитої 1922 р., власне українські делегати від північно-західних українських етнічних земель в основному сформували Українську парламентську репрезентацію у парламенті I каденції. Частині з них, на чолі із П. Васиньчуком, вже 1924 р. вдалося створити Українське соціалістичне об'єднання «Селянський союз», яке як самостійна політсила хоч і проіснувала недовго, але через одночасне відстоювання у своїй програмі соціальних гасел поруч із національними, – змогла досить швидко здобути популярність серед українців Холмщини, Підляшшя, Волині та Полісся, а відтак стати цікавим політичним феноменом середини 1920-х рр., а не просто «попередником «Сельробу»», як її зображували в радянській історіографії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках науково-дослідної роботи відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України «Міжнаціональні відносини в Україні ХІХ – початку ХХІ ст. Західні землі» (державний реєстраційний номер 0109U004083), а також міжвідділівської науково-дослідної роботи Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України «Українська Парламентська Репрезентація у сеймі та сенаті Другої Речі Посполитої: засади функціонування, персоніфікація діяльності (1922–1939)» (державний реєстраційний номер 0120U102425).

Мета дисертаційної роботи – проаналізувати діяльність партії «Селянський союз» в суспільно-політичному житті Західної України у 1920-х рр.

Для досягнення мети поставлено наступні **завдання**:

– проаналізувати історіографію проблеми та джерельну базу дослідження, теоретико-методологічні засади роботи;

– з'ясувати особливості утворення «Селянського союзу» в нових політичних умовах на Волині, Поліссі, Холмщині та Підляшші на початку 1920-х рр.;

– охарактеризувати формування організаційних засад та програмних принципів у першій половині 1920-х рр.;

- розкрити основні аспекти парламентської діяльності «сельсоюзників» у сеймі та сенаті Другої Речі Посполитої I каденції;
- дослідити специфіку відносин «Селянського союзу» з іншими партіями і організаціями в контексті партійного розколу в другій половині 1920-х рр.;
- простежити участь діючих та колишніх представників «Сельсоюзу» у виборах 1928 р. до польського парламенту.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичне життя Західної України в 1920-х рр., **предмет** – діяльність партії «Селянський союз» в зазначений період.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1922–1928 рр., де нижня хронологічна межа зумовлена проведенням цього року у Польщі виборів до парламенту I каденції, а верхня – часом виборів до сейму та сенату II скликання. Для розгляду проблеми дослідження у ширшому контексті у дисертації побіжно розглядатимуться події, які перебувають поза її хронологічними межами.

Територіальні рамки роботи – міжвоєнна Західна Україна ХХ ст. з особливим акцентом на ядрі діяльності «Селянського союзу» – Холмщині, Підляшші, Волині та Полісся; Варшава як місце засідань сейму та сенату Другої Речі Посполитої.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові, спеціально-наукові та конкретно-наукові групи методів. До першої групи належать методи аналізу та синтезу, абстрагування, узагальнення, системно-структурний метод. Із спеціально-наукових методів, які використано у процесі дослідження, необхідно відзначити історико-генетичний, хронологічний, компаративний (порівняльний), синхронний, просопографічний та статистичний методи. З конкретно-наукових методів застосовано методи розгляду, опису і аналізу побаченого, евристичний та археографічний, критичний метод опрацювання джерел, методи історичної герменевтики і семіотичного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів.

Уперше в українській історіографії:

- охарактеризовано утворення партії «Селянський союз» в нових політичних умовах на Холмщині, Підляшші, Волині та Поліссі на початку 1920-х рр.;
- відтворено цілісну панораму формування організаційних засад та програмних принципів «Селянського союзу» в середині 1920-х рр.;
- комплексно відтворено парламентську діяльність представників «Селянського союзу» у сеймі та сенаті Другої Речі Посполитої I скликання.

Набули подальшого розвитку:

- дослідження концепцій, програм і доктрин українських політичних партій національно-державницького табору щодо боротьби і протистояння асиміляційній політиці Польської держави з одного боку та об'єднання навколо спільної політичної платформи;
- вивчення проблем формування Українського селянсько-робітничого соціалістичного об'єднання («Сельроб») на тлі розколу в середині «Сельсоюзу»;

Удосконалено:

- характеристику взаємин послів та сенаторів всередині УПР;
- аналіз концептуальних положень підготовчих програмних документів «Селянського союзу» та «Сельробу».

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали і висновки дисертації можуть бути використані у науково-дослідницькій сфері (при підготовці фундаментальних праць з історії України), навчальній (у процесі розробки і викладання нормативних та спеціальних курсів у закладах вищої освіти), а також практично-політичній (для діяльності політичних партій, що сповідують національно-демократичну ідеологію). Зібраний фактологічний матеріал, науково-теоретичні узагальнення можуть слугувати для подальшого поглибленого аналізу суміжної проблематики.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дисертації обговорювалися на засіданні відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, а також міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: X Наукових читаннях імені академіка Ярослава Ісаєвича (Львів, 2020); XXIII Міжнародному науково-практичному форумі «Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій» (Львів, 2022); III Міжнародній науково-практичній конференції «Українське військо: сучасність та історична ретроспектива» (Київ, 2023); XI Наукових читаннях імені академіка Ярослава Ісаєвича «Культура в контексті війни» (Львів, 2023).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у п'ятих наукових публікаціях – у статтях вітчизняних фахових і закордонних видань.

Структура дисертації побудована за хронологічно-проблемним принципом. Дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг дисертації – 237 сторінок, обсяг основної частини тексту – 209 сторінок, список використаних джерел нараховує 332 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено мету і завдання роботи, об'єкт, предмет і методологію дослідження, окреслено хронологічні та територіальні рамки, обґрунтовано наукову новизну теми та її практичне значення.

Розділ 1 «**Історіографія, джерельна база, методологія**» складається з трьох підрозділів, присвячених аналізу наукових праць із досліджуваної теми, джерельної бази дослідження та його методологічних засад.

У підрозділі 1.1. «*Стан дослідження*» проаналізовано дослідження українських та зарубіжних науковців, присвячені як діяльності партії «Селянський союз» у міжвоєнний період ХХ ст., так і функціонуванню тодішньої політичної системи у Польщі, а також тамтешнім соціально-економічним, освітнім та культурним процесам, зокрема і в Західній Україні.

У межах українського історіографічного масиву доцільно хронологічно виділити праці, що побачили світ а) у міжвоєнний час до 1939 р., б) у комуністичний період, що з'явилися у 1939–1991 рр. та в) напрацювання сучасної історіографії, опубліковані після 1991 р.

Серед праць, опублікованих у 1920–1930-х рр., варто особливо відзначити розвідки В. Мудрого, Д. Великановича, І. Герасимовича. Варто звернути окрему

увагу на книгу Є. Пастернака «Нарис історії Холмщини і Підляшшя: новіші часи», у якій окреслив головні етапи історії краю від часу поділів Польщі до депортацій українців регіону до УРСР у 1944–1946 рр. та в рамках операції «Вісла» 1947 р. Зацікавлення політичними процесами у Західній Україні міжвоєнної доби, зокрема діяльністю тамтешньої Комуністичної партії, ще до початку Другої світової війни проявили й державні видавництва УСРР (праці С. Ткачівського, К. Вінярського, Є. Гірчака та К. Даниловича). Зрештою, і в середовищі ЦК КПЗУ у Львові ще 1930 р. опублікували книгу І. Халупника, у якій автор розглянув проблеми в аграрній сфері у Другій Речі Посполитій на рубежі 1920–1930-х рр.

Для повоєнних історіографічних праць на тематику історії західноукраїнських теренів характерною була риторика про їх визволення «від соціального та національного гніту» Польщі та «возз'єднання краю із радянською Україною», при цьому, історія будь-якої із українських міжвоєнних партій регіону, в тому числі «Сельсоюзу», розглядалися лише в контексті їхніх відносин із КПЗУ (монографія О. Андрушка, Н. Баєвої, В. Задорецького, М. Герасименка та Б. Дудикевича, публікації Є. Галушки, Н. Гурладі, І. Заболотного, Г. Завгороднього, М. Зільбермана, О. Карпенка, М. Кравця, Б. Кухти, С. Макарчука, В. Твердохліба, О. Швидака, А. Ярошенка). Вчений І. Васюта присвятив свої наукові розвідки історії селянського руху, соціально-економічним відносинам, зокрема розвитку сільського господарства, та суспільно-політичним процесам в Західній Україні у міжвоєнну добу (наприклад, у монографії «Галицько-Волинське село між світовими війнами»). Варто також відзначити працю Ю. Сливки «Сторінки історії КПЗУ», у якій дослідник розглянув суспільно-політичне життя Західної України, зокрема Холмщини, Підляшшя, Волині та Полісся, крізь призму провідної ролі у цих процесах КПЗУ. Ю. Сливка також очолив редакційну колегію біографічного довідника, присвячений діячам лівих партій на території Західної України, що побачив світ наприкінці 1980-х рр. До створення книги окрім Ю. Сливки, долучилися Я. Грицак, М. Литвин, М. Кугутяк, О. Зайцев, О. Красівський, К. Науменко та інші. Тематика історії власне «Селянського Союзу» порушувалася й у монографії Г. Сизоненко, щоправда, лише на тлі окреслення становлення партії «Сельроб».

Відновлення Української незалежності 1991 р. посприяв активізації історичних досліджень, базованих на раніше недоступних архівних фондах та історіографічних досягненнях зарубіжної історіографії, зі застосуванням нової, західної дослідницької методології. З-поміж іншого, активізувалися дослідження періоду міжвоєнної Польщі, зокрема розвитку у різних контекстах в цей час таких українських земель, як Холмщина та Підляшшя, Волинь та Полісся (праці І. Бегея, П. Костика, Л. Чикаленка, тритомна монографія «Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи», до підготовки якої долучилися Ю. та В. Макари, М. Горний та А. Салюк, роботи О. Степанчука, М. Кучерепи, Я. Цецика). Різні аспекти діяльності політичної еліти та інтелігенції (зокрема роль української політичної еліти Холмщини і Підляшшя у виборах до польського сейму та сенату 1922 р), соціально-економічного розвитку, трансформації етнічного складу населення на Холмщині та Підляшші в період

між двома світовими війнами розглядала у своїх розвідках Т. Шевчук. Участь українських політичних сил Волині, Холмщини та Підляшшя у парламентських виборах 1922 р. у Другій Речі Посполитій досліджував Ю. Крамар.

Водночас варто відзначити й праці, в яких спеціальна увага тою чи іншою мірою зверталася саме на діяльність партії «Селянський союз». У цьому контексті варто, перш за все, згадати дослідження І. Соляра, який чи не вперше у пострадянський час в українській історіографії звернув спеціальну увагу на діяльність «сельсоюзників» як окремої та самостійної політичної сили у середині 1920-х рр. Основні віхи становлення та діяльності «Селянського союзу» на тлі розгляду суспільно-політичного життя українців Холмщини та Підляшшя в міжвоєнну добу окреслив Ю. Перга. У наукових розвідках М. Пиріг функціонування «Селянського союзу» проаналізовано в контексті діяльності українського ліворадикального руху в Польщі в 1919–1929 рр. О. Власюк здійснив спробу простежити діяльність української партії «Селянський союз», спрямовану на розбудову організаційних структур, форми її роботи з населенням, пошук ситуативних або стратегічних союзників, внутрішньопартійні суперечки щодо ідеологічного обличчя протягом 1924–1930 рр.

Водночас зарубіжну історіографію досліджуваної тематики головно складають напрацювання польської історичної науки. Останню за хронологічним принципом можна поділити на дві групи: дослідження міжвоєнного часу та розвідки, що побачили світ після Другої світової війни – в часі існування ПНР та постсоціалістичної Польщі.

Напрацювання першої групи характерні здебільшого тенденційністю та шовіністичними підходами до тодішніх національних меншин Другої Речі Посполитої, насамперед, українців та білорусів (праці Р. Дмовського, С. Грабського та Є. Гертиха, меншою мірою доробки Т. Голувка та К. Сроковського). Історіографія часу існування ПНР, з одного боку, позбулася шовінізму, характерного для робіт міжвоєнного часу, втім з іншої сторони у текстах давалася ознака приналежності тодішньої Польщі до прорадянського Східного блоку, що вплинуло і на ідейне спрямування текстів, хоч меншою мірою, ніж це було в СРСР (праці М. Пап'єжинської-Турек, Р. Тожецького, А. Хойновського та ін.).

Із розпадом соціалістичного табору та формування в Польщі демократичного режиму урізноманітнілася й наповненість наукової літератури з тематики дослідження (доробки А. Айненкеля, М. Сивицького, Г. Купріяновича, М. Шуміла, Є. Дорошевського, Р. Потоцького, М. Сирника, Р. Томчика, К. Зеленка). Водночас, в англomовній монографії Т. Снайдера зосереджено увагу на становищі «українського питання» в політиці офіційної Варшави та протистоянні СРСР та Польщі в ідеологічній сфері та діяльності спецслужб за симпатії серед українського населення Західної України.

Однак, попри вже наявний масив української та зарубіжної історіографій, переважно відповідні позиції стосуються порушеної в дисертації теми лише частково та не деталізовано. Натомість, досі бракує комплексного дослідження діяльності та місця партії «Селянський союз» в суспільно-політичному житті Західної України в 1920-х рр., а отже обрана проблема є актуальною, нагальною та своєчасною.

У підрозділі 1.2. «Джерельна база» проведено аналіз історичних джерел, використаних під час написання дисертації.

Різноманітність джерельної бази дисертації зумовлюється специфікою дослідження партії «Селянський союз» в суспільно-політичному житті Західної України в 1920-х рр. Її можна поділити на неопубліковані та опубліковані джерела.

Основу неопублікованих джерел становлять матеріали українських та польських архівів. Серед перших, насамперед, використано документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України: фонд № 6 – «Центральний комітет Комуністичної партії Західної України (ЦК КПЗУ) (1923–1938)» (опис № 1, справи № 225, 308, 446), у яких зокрема містяться документи, що стосуються політичної ситуації у Західній Україні та перебігу об'єднавчих процесів між «Сельсоюзом» та «Народною волею» в «Сельроб» у 1925–1926 рр., переговорів головної управи УСРП із «Сельсоюзом» щодо співпраці та міжпартійної консолідації у 1924–1926 рр. тощо.

Водночас до роботи залучено матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Львові з наступних фондів: фонд № 309 – «Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів»; фонд № 351 – «Українське селянсько-робітничє соціалістичне об'єднання (“Сель-Роб”), м. Львів»; фонд № 355 – «Західно-Українське Товариство Ліги Націй, м. Львів»; фонд № 392 – «Українська парламентарна репрезентація в польському сеймі та сенаті, м. Варшава»; фонд 581 – «Колекція документів про діяльність урядів та армій Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки».

Цінними для дисертаційного дослідження виявилися й документи з Державного архіву Львівської області (ДАЛО) з фонду № 121 – «Львівська воєводська команда державної поліції, м. Львів» та № 70 зі звітами поліціантів щодо проведених партійних з'їздів та посольських віче, а також діяльності місцевих осередків «Сельсоюзу» та «Сельробу».

Важливою складовою джерельної бази є документи Державного (воєводського) архіву в Любліні (Archiwum Państwowe w Lublinie). Зокрема, фонди «Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Chełmie» та «Rusińskie Dobroczynne Stowarzyszenie “Ridna Chata” w Chełmie» дають змогу ознайомитися із діяльністю офіційних та напівлегальних організацій, що були створені українцями для боротьби за свої політичні та культурно-релігійні права, на базі діячів яких згодом й виник «Сельсоюз». У той же час фонд «Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny» містить накази Люблінського воєводи, меморандуми, звіти таємної поліції та інші матеріали, які дозволяють визначити ставлення польської влади до української меншини в період Другої Речі Посполитої.

Матеріали Архіву нових документів (Archiwum Akt Nowych) дають можливість побачити загальну ситуацію в міжвоєнній Польщі та роль Холмщини та Підляшшя, Волині та Полісся в тих чи інших загальнодержавних процесах. Ці матеріали, зокрема, зберігаються у фондах «Ukraińska Socjaldemokratyczna Partia (1924)», «Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy (1919–1938)», «Ukraińskie Chłopsko-Robotnicze Socjalistyczne Zjednoczenie Sel-Rob Jedność» (1928), «Komenda Wojewódzka Policji Państwowej we Lwowie» (1920–1927).

В той же час додатково у роботі використано неопубліковані матеріали з фонду УНДО відділу рукописів Національної бібліотеки Польщі (Biblioteka Narodowa w Warszawie).

Важливе місце у роботі належить опрацюванню опублікованих джерел, які можна виділити у чотири групи. До першої з них належать документи, витяги з преси про розвиток робітничого та селянського руху в Західній Україні, об'єднані в збірники, які видавалися у радянський час (видання «Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і возз'єднання з радянською Україною (1921–1939 рр.)». Збірник документів і матеріалів» (Луцьк, 1957); «Під прапором жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1921–1928 рр.)» (Львів, 1957); тритомник «Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: документи і матеріали», виданий в середовищі діаспори). Другу групу опублікованих джерел складають стенограми засідань сейму (stenogramy sejmowe) Другої Речі Посполитої I каденції (1922–1927). Третю групу формує мемуаристика (серія «Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя українців холмсько-підляських українців (1915–1947)», спогади Степана Маківки, Івана Макуха та Антіна Чернецького). До четвертої групи належить міжвоєнна періодика («Biuletyn Polsko-Ukraiński», «Sprawy Narodowościowe», «Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych», «Dziennik ustaw RP», «Наше життя», «Селянський шлях», «Громадський голос», «Воля народа», «Діло»).

Таким чином, опрацьована при проведенні дисертаційного дослідження джерельна база є широкою та різноплановою і надає можливість комплексно й ґрунтовно проаналізувати діяльність українських ліворадикальних сил в Західній Україні у 1920-х рр. роль, місце та участь партії «Селянський союз» в суспільно-політичному житті Західної України в 1920-х рр.

У підрозділі 1.3. *«Теоретико-методологічні засади дослідження»* проаналізовано відповідні методологічні засади, які дали можливість досягти поставленої науково-дослідницької мети в повному обсязі та зробити дослідження цілісною науковою працею, що є актуальною та несе в собі нові погляди на процеси, події та явища.

Головна ідея роботи полягає у відтворенні сюжетів, які стосуються становлення партії «Селянський союз» (утворення партії в нових політичних умовах на Волині на початку 1920-х рр. та формування організаційних засад), ідеологічних засад партійної організації (її програмних принципів та їх реалізації в першій половині 1920-х рр. та парламентської діяльності), розколів в партії в другій половині 1920-х рр. (у контексті взаємин «Сельсоюзу» з іншими партіями і організаціями та участі у виборах 1928 р. до польського парламенту), використовуючи для цього широке коло джерел – неопублікованих матеріалів українських та польських архівів, а також опублікованих збірників документів та матеріалів, стенограм засідань сейму Другої Речі Посполитої, мемуаристики, міжвоєнної періодики.

Під час роботи над обраною темою автор керувався загальнонауковими принципами історизму, наукової об'єктивності, сходження від абстрактного до конкретного, системності, термінологічним принципом, принципами комплектності джерел, опори на історичні джерела.

При розв'язанні дослідницьких завдань використано загальнонаукові, спеціально-наукові та конкретно-наукові групи методів. До першої групи належать методи аналізу та синтезу, абстрагування, узагальнення, системно-структурний метод. Із спеціально-наукових методів, які використано у процесі дослідження, необхідно відзначити історико-генетичний, хронологічний, компаративний (порівняльний), синхронний, просопографічний та статистичний методи. З конкретно-наукових методів застосовано методи розгляду, опису і аналізу побаченого, евристичний та археографічний, критичний метод опрацювання джерел, методи історичної герменевтики і семіотичного аналізу. У викладі матеріалу застосовано проблемно-хронологічний підхід, розділи дослідження структурно відбивають головні аспекти теми дослідження, а в самих розділах матеріал структуровано за проблемним принципом.

Для кращого розуміння суті предмету дослідження варто визначити ключові для даного дисертаційного дослідження поняття «політична партія» та «суспільно-політичне життя».

Політична партія – це організована група громадян, що виражає інтереси тих чи інших соціальних верств і прагне до реалізації своєї мети шляхом боротьби за державну владу і її використання. Термін «суспільно-політичного життя» формують дві складових – «суспільне життя» та «політичне життя». «Суспільне життя» визначається як сукупна життєдіяльність усіх соціально-історичних індивідів, їх самоідентифікації, самоутвердження і самореалізації, в ході яких кожний з цих індивідів відкриває для себе заново і збагачує своїм, тільки йому притаманним екзистенційним досвідом, інваріантні структури і неминущі цінності загальнолюдського характеру. Водночас під «політичним життям» розуміємо сукупність духовних, чуттєвих, емоційних і практичних предметних форм політичного буття людини і суспільства, що характеризує їх відношення до політики і участь у ній.

Загалом, широка історіографічна база, різноаспектний масив джерел та багатоманітний та міждисциплінарний метододогічний інструментарій, застосований в дисертації, дозволив провести комплексне дослідження діяльності партії «Селянський союз» на тлі суспільно-політичного життя Західної України у 1920-х рр.

У розділі 2 **«Суспільно-політичні процеси в західній Волині, Холмщині та Підляшші на початку 1920-х рр.»** характеризується політична ситуація у Холмщині, Підляшші та на Волині на початку 1920-х рр., проаналізовано особливості виборчої кампанії 1922 р. до польського парламенту в регіоні.

У підрозділі 2.1. *«Особливості політичного становища українців регіону»* охарактеризовано суспільно-політичні трансформації в регіоні, які передували та були супровідними для постанови «Селянського союзу».

Після завершення Першої світової війни для українства Холмщини та Підляшшя однією із головних проблем, які потребували вирішення було повернення на рідні терени після так званого біженства 1915 р. У той же момент в політичному контексті початок 1920-х рр. став тим часом, коли на Волині, Холмщині та Підляшші розпочався бурхливий процес розвитку українського політичного руху, зміцнення національної свідомості волинян, холмщаків та підляшуків. Не останню роль тут відіграв той факт, що після поразки української революції на Волині, яка стала частиною Польщі, поселилися багато політичних

діячів з Наддніпрянщини, втікаючи від реалій новопосталого там СРСР. Поруч із прибулими у регіон вихідцями з Галичини, вчорашні наддніпрянці склали ту групу інтелігенції, яка стала рушійною силою українських національних ідей на Волині, Холмщині та Підляшші. Значну роль у цих процесах відіграли й активні українські діячі, які були місцевими уродженцями та, маючи досвід організаційної роботи у попередні роки національно-визвольних змагань, намагались допомогти своїй громаді. Серед них чільне місце займала діяльність А. Васиньчука (Васильчука), який у 1917 р. був делегатом уряду УНР від Холмщини, а у 1918 р. став міністром УНР, котрий займався справою репатріації «біженців» з Холмщини та Підляшшя з осідком в Рівному. Вже на початку 1919 р. українцями Холмщини та Підляшшя почергово було створено Український комітет доброчинності (згодом отримало назву Добродійного товариство «Рідна Хата») і Українське педагогічне товариство.

Попри відсутність офіційного дозволу зі сторони польської влади, наприкінці 1919 р. українці Холмщини самостійно створили Український комітет в Холмі, який тоді ж встиг організувати перший з'їзд українського населення Холмщини та Підляшшя, де обговорювалися нагальні питання та плани щодо майбутнього української громади цих теренів, зокрема питання необхідності відкриття православних церков, українських шкіл, магазинів і сільськогосподарських кооперативів, що належали би українським власникам. Крім того, у червні 1920 р. А. Васиньчук отримав дозвіл на випуск українського суспільно-політичного видання «Наше життя», редактором якого став брат Антона – Павло. Консолідації та мобілізації українського суспільно-політичного життя на Холмщині та Підляшші сприяла й реєстрація влітку 1922 р. «Русинської добродійної організації «Рідна хата» в Холмі», що дозволило їй відновити свою офіційну діяльність в регіоні.

Водночас 4 травня 1921 р. у Холмі відбувся з'їзд представників українського населення, у якому взяло участь 110 делегатів. Головними проблемами, внесеними до порядку денного для обговорення під час зібрання, були: рееміграція, організація шкільництва, церковне життя, антиукраїнська діяльність польської адміністрації на території Холмщини та Підляшшя.

У підрозділі 2.2 *«Вплив парламентських виборів 1922 р. на формування політичних орієнтирів українців Західної Волині, Холмщини та Підляшшя»* проаналізовано участь українських політичних сил регіону у виборах до сейму і сенату Другої Речі Посполитої 1922 р.

Якщо українські політичні сили Галичини відмовилися брати участь у виборах до польського сейму на сенату восени 1922 р. та закликали населення бойкотувати їх (а 27 серпня 1922 р. Міжпартійна рада у Львові затвердила це рішення) для української інтелігенції Холмщини та Підляшшя підготовка до виборів навпаки ознаменувала новий етап у діяльності. Сформований у підсумку Український Центральний Виборчий Комітет (УЦВК) влітку 1922 р. розпочав налагоджувати зв'язок з іншими національними меншинами, які також були невдоволені національною політикою Польської держави, що у підсумку посприяло створенню виборчого Блоку Національних Меншин (БНМ). У його складі українським представникам з Холмщини та Підляшшя, Волині та Полісся вдалося провести 20 депутатів-українців до польського сейму та 6 – до сенату першого скликання (1922–1927 рр.).

Задля подальшої консолідації сил та спільного узгодження дій у сеймі та сенаті 22 листопада 1922 р. на з'їзді у Ковелі українські послы та сенатори організували Українську парламентську репрезентацію (УПР, відома також як Український клуб), а її очільником обрали А. Васиньчука (став також керівником українського сеймового клубу), а заступниками – С. Підгірського та М. Пирогова. Крім того з метою кращої взаємодії із населенням Холмщини, Підляшшя, Волині та Полісся українські депутати 1 грудня 1922 р. у Холмі та Луцьку відкрили «Секретаріат Укр. Посольського Клубу». Однак хоч УПР актуалізувала «українське питання» у стінах польського парламенту, як єдина фракція проіснувала не довго, розділившись за ідейними напрямками на праві, ліві та помірковані «автономістсько-федералістичні» кола. Водночас ставало зрозумілим, що в межах українського політичного руху бракує сили, яка би могла однаково адекватно реагувати як на соціальні, так і національні виклики, зберігаючи при цьому свій вплив як у стінах обох палат польського парламенту, так і серед українських виборців краю.

У розділі 3 **«Утворення та діяльність партії «Селянський союз» в середині 1920-х рр.»** з'ясовано особливості створення партії та її напрямки діяльності.

У підрозділі 3.1 *«Формування програмних і організаційних засад»* розглянуто ключові інституційні принципи, на яких закладалося створення «Селянського союзу».

Українське соціалістичне об'єднання «Селянський союз» («Сельсоюз»), постало у серпні 1924 р. завдяки українським послам-соціалістам в м. Холмі після арештів українських діячів та закриття і заборони польською владою УСДП у січні 1924 р. Ідея створення нової партійної організації з'явилася наприкінці березня 1924 р. у середовищі українських послів до польського сейму П. Васиньчука, А. Братуня, М. Чучмая, С. Маківки, С. Козицького, С. Назарука та В. Дмитріюка, які ініціювали створення нової лівої української селянської партії. Упродовж весни – літа 1924 р. у селах та містечках Волині, Холмщини, Підляшшя та Полісся відбулися зібрання місцевих мешканців, на яких обрали делегатів на партійний установчий з'їзд, що пройшов 17 серпня 1924 р. у Холмі. За його результатами керівником новоствореного «Сельсоюзу» делегати обрали П. Васиньчука, а також було затверджено програму партію, яку, разом зі статутом, згодом опублікували в партійній газеті «Наше життя», а також видали окремою брошурою у Холмі.

У програмних тезах відзначалося, що «Селянський союз», будучи класовим політичним об'єднанням українських селян, прагне ліквідації визиску незаможних селян та забезпечення селянству того значення в політичному й суспільному житті, яке йому належить відповідно до значної чисельності та кропіткої праці. У зв'язку з цим, новостворена партія декларувала застосування усіх можливих методів політичної боротьби, які би дозволили досягнути умов, за яких «селянство не буде потураним елементом, як в суспільному відношенні, так і в політичному», а стане «наймогутнішою рішенняою політичною силою на своїх землях». Відповідно, партія ставила перед собою завдання з цілковитої перебудови економічного, політичного та культурного життя, а ключовою окреслювалося вирішення земельного питання – переходу всіх «нетрудових» земель (поміщицьких, церковних та державних) до власності малоземельних та

безземельних селян без викупу відповідно до трудових норм на засадах індивідуально-спадкового користування при одночасному збереженні у державній власності земель, необхідних для «зразкових господарств» та наукових цілей, націоналізації всіх підземних багатств та лісів і використання цих ресурсів, насамперед, з метою відбудови знищених господарств краю тощо.

У справі освіти «Селянський союз» виступав за: загальне, обов'язкове, світське навчання рідною (для української громади – українською) мовою; державне фінансування навчання в початковій, середній та вищій школі, як загальноосвітній, так і фаховій; створення на українських теренах українських шкіл всіх типів та ступенів; удоступнення навчання в школах для всього українського селянства; запровадження шкільної та позашкільної професійної, сільськогосподарської та технічної освіти для селян. Також «сельсоюзівці» підтримували захист всіх громадських прав та свобод, апелювали до необхідності податкової та судової системи, створення сприятливих для розвитку українського національного життя умов, а стратегічно – здобуття права на самовизначення.

Відповідно до партійної програми було розроблено й організаційний статут «Сельсоюзу», який складався з трьох розділів: перший розділ обґрунтовував членство у партії, визначав права та обов'язки партійних членів, порядок їх прийому та виключення; У другому розділі статуту вказувалось, що українське соціалістичне об'єднання «Селянський союз» складається зі сільських, окружних комітетів та Центрального комітету (ЦК); У третьому розділі статуту визначались джерела грошового фонду – внески, податки, доходи від підприємств і особливі прибутки.

Оскільки активними діячами «Сельсоюзу» окрім власне послів до польського парламенту ставали вчителі, керівники відділів «Просвіти», «Рідної хати», різних українських кооперативів та суспільних організацій Холмщини, Підляшшя, Волині та Полісся, вже до осені 1924 р. новоствореній партії вдалося стати найпопулярнішим українським рухом в краю та розбудувати широку організаційну мережу, яка станом на 10 жовтня 1926 р. нараховувала 14 окружних та 233 районних комітети.

У підрозділі 3.2. «*Парламентська діяльність*» простежену основні напрямки праці представників «Селянського союзу» у польському сеймі та сенаті.

Прописані у програмному документі партії вимоги соціального характеру, а також національні домагання зі запровадження української мови навчання та діловодства, українського шкільництва різного рівня, відновлення закритих раніше православних храмів, розбудова зруйнованих в роки Першої світової війни господарств та, зрештою, проведення вигідної для українського селянства земельної реформи, за якої земля без відшкодування була би розподілена між місцевими селянами, боротьба з польським осадництвом лягли в основу парламентської діяльності чільних діячів «Селянського союзу» з перших днів його створення. При цьому, у «Селянському союзі» чітко себе відмежовували у парламенті від польських лівих партій, яких вважали своїми прямими конкурентами за голоси селянства, насамперед з ПСЛ «Визволення», які приїжджали в українські села Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя з метою агітації. Водночас ППС «сельсоюзники» критикували за непослідовну боротьбу

із польською правицею при паралельній політиці щодо українців на Волині, Поліссі та у Люблінському воєводстві, яка мало чим відрізнялася від підходів польських правих.

«Сельсоюзівці» брали активно участь при обговореннях аграрного державного бюджету, під час яких протестували проти постійного ігнорування потреб польської влади інтересів українського селянства, непередбачення процедури справедливого для українських селян виділення земельних наділів, активізації влади щодо політики польського осадництва на західноукраїнських землях. Репрезентанти «Селянського союзу» критикували й зволікання уряду Польської Республіки у справі ненадання, попри наявні міжнародні зобов'язання, автономії українським теренам, та обмеження вже наявних прав національних меншин, зокрема у справі шкільництва, в тому числі українського населення.

Разом з цим, від перших днів існування «Селянський союз» поруч із діяльністю в парламенті намагався налагодити роботу мережі місцевих осередків, зокрема шляхом проведення повітових з'їздів та створення на них повітових комітетів (наприклад, 5 жовтня 1924 р. в Бересті, 7 грудня 1924 р. у Володимирі-Волинському тощо). Водночас кінець 1924 р. ознаменувався судовою справою проти українських послів – «сельсоюзників». Після засідання сейму 18 грудня П. Васиньчука, С. Козицького, М. Чучмая мали видати судові через виступ на мітингу 26 серпня 1923 р. Після оголошення цього рішення виступили обвинувачені послы, а також представники всіх українських партій, які склали спільну відозву-протест. У підсумку, хоч більшість послів до сейму підтримали видачу трьох українських послів до арешту (176 – «за», 147 – «проти»), однак українських послів таки не заарештували, проте за ним був встановлений цілодобовий нагляд поліцейних служб та таємних агентів.

Однак судовий процес тривав надалі – 6 травня 1925 р. у Рівному був назначений черговий розгляд справи. 10 травня суд вже виніс вирок – М. Чучмая засудили до 2 років, а П. Васиньчуку та С. Козицькому присудили по 1 року в'язниці. Після внесення застави у розмірі 500, 300 та 100 злотих відповідно – українських діячів відпустили, однак на цьому їх справа не завершилась адже було подано апеляцію вироку. Врешті-решт, 29 жовтня 1925 р. Апеляційний суд у Любліні виніс вирок, що українські послы невинні.

Навесні 1925 р. свою діяльність активізували депутати на місцях, не зважаючи на заборону влади організувати віча. Наприклад, 1 березня 1925 р. у Луцьку «Селянський союз» провів повітовий селянський з'їзд за участю 97 делегатів. На порядку денному були винесені питання господарської діяльності селян, їх самоорганізації та засад культурної роботи. Водночас 21 червня 1925 р. відбувся з'їзд «Селянського союзу» в місті Дубно, а 6 вересня 1925 р. у м. Горохові.

Коли 9 липня 1925 р. у сеймі розпочалось голосування за проект закону про «парцеляцію землі» українські (включно зі «сельсоюзниками») та білоруські послы, висловлюючи свій протест щодо документу, розпочали обструкцію. Тодішня риторика українських послів була спрямована проти законопроекту в якому головні земельні наділи мали відходити польським осадникам, військовим колоністам. Втім, не зважаючи на протести та тривалу обструкцію законопроект про земельну реформу був прийнятий 200 голосами «за».

Натомість «проти» проголосували 90 членів сейму (включно із представниками «Селянського союзу»).

У травні 1926 р. у Польщі відбувся переворот під проводом Ю. Пілсудського, за результатами якого, де факто, було встановлено військову диктатуру та проголошено політику «санації» («оздоровлення») держави. У середовищі «Селянського союзу» сприймали новий урядовий курс не менш критично, ніж попередній, що втілювалося і у низці досить гострих промов представників партії з парламентської трибуни (зокрема С. Козицького та П. Васиньчука), особливо після масових відмов або ігнорування подань батьків на відкриття українських шкіл на Холмщині, Підляшшя, Волині та Поліссі місцевими органами влади при мовчанні у цій справі Міністерства релігійних конфесій та народної освіти, а також масового перетворення досі православних храмів регіону на костели та сповільнення темпів розширення мережі українських освітньо-культурних організацій «Просвіта» та «Рідна хата». Із завершенням каденції сейму та сенату міжвоєнної Польщі І скликання у листопаді 1927 р. відійшла в історію й парламентська діяльність партії «Селянський союз» у форматі єдиної та самостійної політичної сили.

У розділі 4 **«Розколи в партії в другій половині 1920-х років»** простежено розвиток контактів «сельсоюзників» з іншими тодішніми партіями та організаціями та участь у виборах представників «Селянського союзу» у виборчій кампанії до польської парламенту на рубежі 1920–1930-х рр.

У підрозділі 4.1. *«Взаємини «Селянського союзу» з іншими партіями і організаціями»* проаналізовано відносини представників партії з іншими політичними утвореннями та внутрішні трансформації, які на цьому тлі пережила сама політична сила.

Одразу ж з постаннями «Селянського союзу» розпочалися перманентні внутрішньопартійні дискусії щодо пріоритетності національних чи соціальних гасел у діяльності «Сельсоюзу» та його взаємин та кооперації із іншими партіями та організаціями. Спочатку «Сельсоюз» як первісно партія національно-державницького спрямування долучився до діалогу щодо розробки спільної платформи всіх політсил схожого ідейного профілю включно із галицькими та еміграційними – УНТП, ЗГ УНТП, УРП, УПСР, УПНП, УХНП. Однак в умовах, коли вихідні позиції для об'єднання вихідні позиції партій буди різними, а почасти й протилежними створення єдиної української платформи виявилось справою нездійсненою.

Проблемною для «Сельсоюзу» видалася навіть комунікація із найбільш ідейно близькими УРП та УПСР щодо створення єдиної платформи українських соціалістичних сил. Натомість починаючи зі середини 1920-х рр. частина «сельсоюзників» поступово потрапила під вплив КПЗУ. За курування радянської сторони та після тривалих переговорів у жовтні 1926 р. «Сельсоюз» об'єднався із партією «Народна воля» в Українське селянсько-робітничє соціалістичне об'єднання «Сельроб», що вплинуло й на риторику колишніх «сельсоюзників» щодо національно-демократичних сил, насамперед УНДО, яке відтепер послідовно розглядалось як сила, з якою в жодному разі з ідейних міркувань неможливий союз.

У той же час саме з подачі вчорашніх представників «Селянського союзу» до програми «Сельробу» поруч із соціальними гаслами були включені й

українські національні вимоги. Втім перманентні непорозуміння між групами – вихідцями з двох різних партій – не сприяли стабільності та єдності об'єднання, що особливо загострювалося постійними фінансовими труднощами. Уже восени 1927 р. у партії відбувся розкол, і більша частина колишніх «народовольців» створила власну партію «Сельроб-лівицю», а основу збереженого «Сельробу» відтепер становили вихідці зі «Сельсоюзу» на чолі із С. Маківкою, С. Козицьким, А. Братунем та М. Чучмаєм. До кінця 1927 р. конкуренцію у боротьбі за вплив на українське селянство, поруч із іншими політсилами, почали створювати колишні соратники-«сельсоюзники», очолювані братами Васиньчуками та С. Назаруком, які не пристали на злиття із «народовольцями», і з кінця 1926 р. розпочали відроджувати «Селянський союз» як партію правочентристської орієнтації. В таких умовах обидві групи підходили до парламентських виборів, які мали відбутися навесні 1928 р.

У підрозділі 4.2. «Участь у виборах 1928 р. до польського парламенту» реконструйовано діяльність чинних та колишніх представників «Селянського союзу» напередодні та під час виборчої кампанії до польського сейму та сенату 1928 р.

Вибори 1928 р. стали своєрідним «лакмусовим папірцем» зрілості українських політиків та й населення Західної України назагал. В той час, як для польської влади вони були покликані ствердити, насамперед, територіальну цілісність Другої Речі Посполитої та підтримку політики уряду Ю. Пілсудського, то для української сторони це був шанс збільшити чисельність своїх представників у сенаті та сеймі для відстоювання своїх інтересів на державному рівні. Більше того, якщо вибори 1922 р. політики та населення Східної Галичини бойкотували, то 1928 р. навпаки став часом висунення на порядок денний консолідаційних процесів для якомога успішнішого результату на виборах. Зі свого боку, для політикуму Холмщини, Підляшшя, Волині та Полісся встановлення контактів із галицькими колегами також було вкрай важливо навіть з точки зору прагматизму – для організаційної, правової, інформаційної та фінансової підтримки.

Станом на осінь 1927 р. для представників «Сельсоюзу» стало зрозумілим, що для того, аби мати шанси отримати мандати у сеймі та сенаті на виборах 1928 р. потрібно було шукати політичних союзників. В цей час з ініціативою створення єдиного виборчого блоку всіх українських національно-державницьких партій виступало галицьке УНДО. Однак головним противником включення «Сельсоюзу» до відродженого УНДО «Блоку національних меншин», куди увійшли й єврейські представники, виступив А. Васиньчук. Будучи в часі існування УНР прихильником С. Петлюри, він вважав, що після паризького процесу, де вбивцю українського лідера С. Шварцбарда виправдали, українці не повинні жодним чином співпрацювати із євреями навіть з технічних питань. В результаті 18 грудня 1927 р. «сельсоюзники» створили власний Український виборчий комітет, а у січні 1928 р. розпочали виборчу кампанію. Однак розуміючи, що перемога на виборах була можливою лише у складі більшого об'єднання, керівництво «Сельсоюзу», не зважаючи на подальший спротив А. Васиньчука врешті вирішило приєднатися до БНМ, а 13 січня 1928 р. на конференції у Ковелі було досягнуто остаточних домовленостей з УНДО. Це призвело до розколу всередині організації – А. Васиньчук, С. Пелех та Б. Бжусь

розірвали з нею співпрацю, вирішивши йти на вибори окремо, що негативно врешті позначилося на результатах виборів.

У підсумку, в парламенті зразка 1928 р. українське населення Холмщини, Підляшшя, Волині та Полісся могли представляти лише 9 депутатів, з яких тільки 1 був членом сенату. Завдяки тому, що в цих виборах взяли участь українці Галичини, загальне українське представництво у сеймі склало 40 депутатів, а у сенаті – 11. Проте більшість депутатів-українців належало до УНДО; від цієї партії до сейму пройшло 26 осіб, а до сенату – 9. В тому числі до польського парламенту II каденції (1928–1930 рр.) потрапило 3 вихідців із первісного складу «Селянського союзу» – М. Чучмай та П. Васиньчук стали послами до сейму, а С. Козицький – сенатором.

Тим часом протягом 1928–1930 рр. популярність діючого «Сельсоюзу» на чолі із П. Васиньчуком значно зменшилася, як і робота його діячів із населенням. На цей час уже не мав такого впливу серед українського селянства як раніше. Невдалими виявилися спроби П. Васиньчук відродити партію у грудні 1929 р. та у квітні 1930 р. Одним із важливих факторів, що вплинув на припинення діяльності «Селянського союзу», стала і нестача джерел фінансування, що особливо стало актуальним після того, коли наприкінці 1929 р. до Польщі докотилися хвилі світової фінансової кризи.

Не значно довше протривало існування й «Сельробу», якого у парламенті репрезентували в тому числі колишні «сельсоюзники» М. Чучмай та С. Козицький. У 1928 р. вся увага КПЗУ зосередилася на «Сельробі-єдності» та його діяльності, оскільки він надалі носив легальний характер та відкривав більші можливості для впливу на українське населення. 25 січня 1930 р. відбулося засідання ЦК КПЗУ у справі ліквідації «Сельроб-правиці», на якому розкритиковано керівників організації П. Крайківського, М. Чучмая та С. Козицького, а ліквідацію партії оголошено остаточною перемогою над так званим «шумскізмом» в рядах комуністичного руху. Ці процеси посилювалися на початку 1930-х рр., коли у зв'язку із дедалі відвертішою антиукраїнською політикою та зміцненням тоталітарного режиму в радянській Україні підтримка «Сельробу», як і решти ліворадикальних сил, серед західноукраїнського населення критично впала. Зрештою 5 вересня 1932 р. польська влада остаточно ліквідувала цю партійну організацію.

У висновках визначаються результати дослідження, зроблено узагальнення, окреслено основні тенденції ролі та місця партії «Селянський союз» в суспільно-політичному житті Західної України в 1920-х рр.:

1. Попри вже наявний масив української та зарубіжної історіографії, переважно відповідні позиції стосуються порушеної в дисертації теми лише частково та не деталізовано. Натомість досі бракує комплексного дослідження діяльності та місця партії «Селянський союз» в суспільно-політичному житті Західної України в 1920-х рр., а отже обрана проблема є актуальною, нагальною та своєчасною. Водночас вже існуючі роботи вищезазначених дослідників складають важливе історіографічне підґрунтя для подальшої наукової роботи. Опрацьована при проведенні дисертаційного дослідження джерельна база (архівні матеріали поруч із опублікованими документами) та застосована при цьому методологія є широкою та різноплановою і надає можливість комплексно й ґрунтовно проаналізувати діяльність українських ліворадикальних сил в

Західній Україні у 1920-х рр. роль, місце та участь партії «Селянський Союз» в суспільно-політичному житті Західної України в 1920-х рр.

2. Українські діячі Холмщини та Підляшшя, Волині та Полісся, зокрема А. та П. Васиньчуки, М. Чучмай, С. Маківка, А. Братунь, С. Козицький, С. Назарук, завдяки консолідації власних сил у перші повоєнні роки зуміли здобути досвід парламентської діяльності, на відміну від українських політичних кіл Галичини, які вирішили вибори до польського сенату та сейму 1922 р. бойкотувати. Найбільший вплив та підтримку серед місцевого населення, як продемонстрували результати виборів 1922 р., отримав Блок національних меншин, складовою частиною якого був й УЦВК. Створена з числа українських сенаторів та послів УПР актуалізувала «українське питання» у стінах польського парламенту, хоча як єдина фракція проіснувала не довго, розділившись за ідейними напрямками на праві, ліві та помірковані «автономістсько-федералістичні» кола. Водночас ставало зрозумілим, що в межах українського політичного руху бракує сили, яка би могла однаково адекватно реагувати як на соціальні, так і національні виклики, зберігаючи при цьому свій вплив як у стінах обох палат польського парламенту, так і серед українських виборців краю.

3. Упродовж 1922–1924 рр. чільним українським діячам Холмщини, Підляшшя, Волині та Полісся вдалося пройти шлях від організації Українського Центрального Виборчого Комітету, самоврядної одиниці у складі Блоку національних меншин, а разом з останнім – репрезентантів української громади у польському парламенті до становлення повноцінної політичної партії «Селянський союз», яка у стінах польському відстоювала на владному рівні права та інтереси українських селян, і водночас постійно комунікувала з останніми на місцевому (повітовому та сільському) рівнях. З огляду на прийняту 1924 р. програму, партія окреслювала себе класовим політичним об'єднанням українських селян, ставила перед собою головною метою цілковиту заміну тодішніх політичних, економічних та культурних відносин на максимально вигідні для українського селянства, в якому вбачали потужний, і досі недостатньо врахований, елемент майбутньої політики. У програмі, зокрема, передбачалась вимога повноцінного задоволення громадянських прав населення, його соціального захисту, лібералізації податкової сфери та судівництва і разом з цим декларувалася й необхідність національного визволення українського селянства, а перебудова всіх ділянок життя на нових основах, як відзначалося, повинна була здійснюватися виключно в національних формах. Організаційний статут «Сельсоюзу», також затверджений 1924 р., визначав права та обов'язки партійних членів, порядок їх прийому та виключення, регламентував партійну структуру, визначав джерела грошового фонду – внески, податки, доходи від підприємств і особливі прибутки.

4. З перших днів офіційного створення «Селянського союзу» у серпні 1924 р., його представники з числа українських делегатів до польського сейму та сенату намагалися за допомогою діяльності у парламенті досягнути ключових постулатів, прописаних у програмі партії. Відтак, свою увагу «сельсоюзники» зосередили на кількох ключових напрямках: вимоги соціального характеру, а також національні домагання зі запровадження української мови навчання та діловодства, українського шкільництва різного рівня, відновлення закритих раніше православних храмів, розбудова зруйнованих в роки Першої світової

війни господарств та, зрештою, проведення вигідної для українського селянства земельної реформи, за якої земля без відшкодування була би розподілена між місцевими селянами, боротьба з польським осадництвом. Такі вимоги регулярно порушували у своїх виступах члени «Селянського союзу» П. Васиньчук, С. Козицький, М. Чучмай, С. Маківка, А. Братунь. Після травневих подій 1926 р. вже до кінця року ілюзії українського політикуму щодо нової влади в Другій Речі Посполитій остаточно зникли і для цього середовища ставало очевидним, що і режим «санації» не має наміру виконувати українські суспільно-політичні постулати. Зі свого боку, УПР, всередині якої розпочалися внутрішні чвари між представниками УНДО та «Сельробу» (вчорашніми «сельсоюзниками»), не могла за таких обставин забезпечити ефективне та результативне відстоювання українських інтересів в польському парламенті єдиним фронтом (що і до цього була нелегкою справою), а тим паче вносити до своїх вимог якісь нові акценти. Такою ситуація була до завершення каденції сейму та сенату міжвоєнної Польщі I скликання у листопаді 1927 р., з якої відійшла в історію й парламентська діяльність партії «Селянський союз» у форматі єдиної та самостійної політичної сили.

5. Одразу ж після свого становлення «Сельсоюз» перебував у постійному пошуку політичних союзників для координації спільних дій як у стінах парламенту, так і на рівні місцевих осередків. Спочатку «Сельсоюз» як первісно партія національно-державницького спрямування долучився до діалогу щодо розробки спільної платформи всіх політсил схожого ідейного профілю включно із галицькими та еміграційними – УНТП, ЗГ УНТП, УРП, УПСР, УПНП, УХНП. Однак в умовах, коли вихідні позиції для об'єднання вихідні позиції партій були різними, а почасти й протилежними – навіть в межах однієї партійної організації, створення єдиної української платформи виявилось справою нездійсненою. Проблемною для «Сельсоюзу» видалася навіть комунікація із найбільш ідейно близькими УРП та УПСР щодо створення єдиної платформи українських соціалістичних сил. В результаті, в той час, коли дві останні політсили об'єдналися в УРСР, «сельсоюзники» до новоствореної партії не лише не приєдналися, але й незабаром після її виникнення припинили з нею співпрацю. Натомість починаючи зі середини 1920-х рр. «сельсоюзники» поступово потрапили під вплив КПЗУ, зацікавленої у створенні легального політичного об'єднання, через яке офіційно можна було реалізовувати свої завдання. За курування радянської сторони та після тривалих переговорів у жовтні 1926 р. об'єднався із партією «Народна воля» в Українське селянсько-робітниче соціалістичне об'єднання «Сельроб», що вплинуло й на риторику колишніх «сельсоюзників» щодо національно-демократичних сил, насамперед УНДО, яке відтепер послідовно розглядалось як сила, з якою в жодному разі з ідейних міркувань неможливий союз, тим більше, що це був основний конкурент за вплив в УПР. В той же час саме з подачі вчорашніх предстаників «Селянського союзу» до програми «Сельробу» поруч із соціальними гаслами були включені й українські національні вимоги. Втім перманентні непорозуміння між групами – вихідцями з двох різних партій – не сприяли стабільності та єдності об'єднання, що особливо загострювалося постійними фінансовими труднощами. Як результат, вже восени 1927 р. в партії відбувся розкол, і більша частина колишніх «народовольців» створила власну партію «Сельроб-лівицю», а основу

збереженого «Сельробу» відтепер становили вихідці зі «Сельсоюзу» на чолі із С. Маківкою, С. Козицьким, А. Братунем та М. Чучмаєм.

6. Результат виборів 1928 р. та провал на них українських політичних сил Холмщини та Підляшшя, а разом з цим і суттєве послаблення позицій партії «Селянський союз» були закономірним результатом діяльності політичних партій та їх лідерів протягом 1920-х рр. Головними причинами цього стали: дроблення партій на менші, постійні взаємні звинувачення та протидія, неспроможність об'єднатися для досягнення спільної цілі як між собою, так і з іншими українськими силами, наприклад з Галичини. Фактично після цих виборів політичні лідери Холмщини та Підляшшя втратили свою загальнодержавну та загальноукраїнську вагу, яку вони мали після виборів 1922 р. у відстоюванні інтересів всіх українців у сеймі та сенаті, а із первісного складу «Селянського союзу» 1928 р. до парламенту Другої Речі Посполитої потрапили лише троє: від списку БНМ – посол П. Васиньчук та від «Сельробу» – посол М. Чучмай та сенатор С. Козицький. Водночас дедалі агресивніша щодо українського національного руху політика Другої Речі Посполитої, кульмінацією якого стало проголошення 1930 р. розпуску парламенту, масові арешти опозиційних до влади політиків, зокрема і вчорашніх послів до сейму та сенаторів та пацифікація мінімізували можливість вирішення українського питання виключно парламентським шляхом. Це значно радикалізувало настрої населення Західної України. В таких умовах, тим паче після світової економічної кризи 1929 р., не знайшлося місця на політичній мапі ні для «Сельсоюзу», ані пізніше і «Сельробу», яких поступово замінили серед українських електоральних симпатій у парламенті УНДО та ВУО, а в нелегальному полі – ОУН.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, опубліковані в наукових фахових виданнях

1. Бортнік Т. На шляху до створення «Сельсоюзу»: консолідація українського політикуму Волині, Холмщини та Підляшшя (1922–1924). *Літопис Волині*. 2020. № 23. С. 7–12.

2. Бортнік Т. Діяльність українського політикуму Холмщини та Підляшшя, Волині на сторінках часопису «Наше життя» у 1922–1923 роках. *Старожитності Лукомор'я*. 2021. № 5. С. 67–80.

3. Бортнік Т. Участь «Селянського союзу» у створенні Українського селянсько-робітничого соціалістичного об'єднання («Сельроб»). *Новітня доба*. 2021. Вип. 9. С. 50–62.

4. Бортнік Т. Участь «Селянського союзу» у виборах до сейму та сенату Другої Речі Посполитої 1928 року. *Емінак*. 2021. № 4 (36). С. 148–159.

5. Bortnik T., Artymyshyn Y. «“From the Sejm and the Senate”»: parliamentary activities of the “Selianskyi Soyuz” (“The Peasants’ Union”) of 1924–1925 on the pages of the newspaper “Nashe Zhyttia” (“Our Life”). *East European Historical Bulletin*. 2022. № 22. P. 103–114.

АНОТАЦІЯ

Бортнік Т.В. Партія «Селянський союз» в суспільно-політичному житті Західної України в 1920-х рр. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, 2025.

У дисертації комплексно проаналізовано діяльність партії «Селянський союз» в суспільно-політичному житті Західної України у 1920-х рр. Проаналізовано історіографію проблеми та джерельну базу дослідження, теоретико-методологічні засади роботи. З'ясовано особливості утворення «Селянського союзу» в нових політичних умовах на Волині, Поліссі, Холмщині та Підляшші на початку 1920-х рр. Охарактеризовано формування організаційних засад та програмних принципів у першій половині 1920-х рр. Розкрито основні аспекти парламентської діяльності «сельсоюзників» у сеймі та сенаті Другої Речі Посполитої I каденції. З'ясовано особливості відносин «Селянського союзу» з іншими партіями і організаціями в контексті партійного розколу в другій половині 1920-х рр. Простежено участь діючих та колишніх представників «Сельсоюзу» у виборах 1928 р. до польського парламенту. Стверджено, що фактично після цих виборів політичні лідери Холмщини та Підляшшя втратили свою загальнодержавну та загальноукраїнську вагу, яку вони мали у першій половині 1920-х рр.

Ключові слова: «Селянський союз», суспільно-політичне життя, Західна Україна, Західна Волинь, Холмщина, Підляшшя, Українська парламентська репрезентація, міжвоєнний період ХХ ст.

SUMMARY

Bortnik T.V. «The Peasant Union» Party in the socio-political life of Western Ukraine in the 1920s. – On the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Historical Sciences, specialty 07.00.01 – history of Ukraine. – Ivan Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine, Lviv, 2025.

The dissertation comprehensively analyzes the activities of the «Peasant Union» party in the socio-political life of Western Ukraine in the 1920s. The formation of organizational foundations and program principles in the first half of the 1920s is characterized. It is noted that during 1922–1924, leading Ukrainian figures of Kholmshchyna, Podlasie, Volhynia and Polissya managed to go the way from organizing the Ukrainian Central Electoral Committee, a self-governing unit within the Bloc of National Minorities, and together with the latter – representatives of the Ukrainian community in the Polish parliament to the formation of a full-fledged political party «Peasant Union», which within the walls of the Polish government defended the rights and interests of Ukrainian peasants at the power level, and at the same time constantly communicated with the latter at the local (county and village) levels. In view of the adopted in 1924 program, the party defined itself as a class political association of Ukrainian peasants, set as its main goal the complete replacement of the then political, economic and cultural relations with those that were

most beneficial for the Ukrainian peasantry, in which they saw a powerful, and still insufficiently taken into account, element of future policy.

The main aspects of the parliamentary activities of the «Peasant Union» in the Sejm and Senate of the Second Polish Republic of the 1st term are revealed. It is emphasized that from the first days of the official creation of the «Peasant Union» in August 1924, its representatives from among the Ukrainian delegates to the Polish Sejm and Senate tried to achieve the key postulates prescribed in the party program through their activities in parliament. Therefore, the "Peasant Union" focused their attention on several key areas: demands of a social nature, as well as national demands for the introduction of the Ukrainian language of instruction and office work, Ukrainian schooling of various levels, the restoration of previously closed Orthodox churches, the development of farms destroyed during the First World War and, ultimately, the implementation of a land reform beneficial to the Ukrainian peasantry, under which land would be distributed among local peasants without compensation, and the fight against Polish colonization.

The peculiarities of the relations of the «Peasant Union» with other parties and organizations in the context of the party split in the second half of the 1920s have been clarified. Immediately after its formation, the «Peasant Union» was in a constant search for political allies to coordinate joint actions both within the walls of parliament and at the level of local branches. Initially, the «Peasant Union» as an initially national-state party joined the dialogue on the development of a common platform of all political forces of a similar ideological profile, including Galician and emigrant ones. Instead, starting from the mid-1920s. The «Peasant Union's» representatives gradually came under the influence of the Communist Party of Western Ukraine, which was interested in creating a legal political association through which it would be officially possible to implement its tasks.

The author traces the participation of current and former representatives of the Peasants' Union in the 1928 elections to the Polish Parliament. It is noted that by the fall of 1927, representatives of the Peasants' Union realized that in order to have a chance of obtaining mandates to the Sejm and Senate in the 1928 elections, it was necessary to look for political allies, which, however, failed to materialize. As a result, on December 18, 1927, representatives of the Peasants' Union created their own Ukrainian Election Committee, and in January 1928, they began an election campaign. It is noted that as a result of the election campaign to the Polish Parliament of the second cadence (1928–1930), 3 people were elected to the Polish Parliament from the original composition of the «Peasant Union» – M. Chuchmay and P. Vasynchuk became ambassadors to the Sejm, and S. Kozytskyi became a senator.

Keywords: «Peasant Union», socio-political life, Western Ukraine, Western Volhynia, Kholmshchyna, Podlasie, Ukrainian parliamentary representation, interwar period of the twentieth century.